

УДК 378:37.013:159.955

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ЗДАТНОСТІ ВИРІШУВАТИ ПРОБЛЕМИ

Куземко Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто проблему формування у студентів педагогічних спеціальностей критичного мислення та здатності вирішувати проблеми як важливу складову професійної компетентності. Здійснено термінологічний аналіз поняття «критичне мислення». Окреслено якості та уміння які необхідно розвивати у студентів для вироблення у них критичного мислення. Наведено приклади технологій формування критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Представлено практичні завдання та завдання для самостійної роботи які сприяють виробленню власної стратегії інноваційної професійної діяльності у майбутніх педагогів.

Ключові слова: критичне мислення; здатність вирішувати проблеми, професійна компетентність, професійна підготовка, педагогічні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному світі найбільш затребуваними є фахівці, які володіють системним, цілісним підходом до вирішення будь-яких проблем. Адже не-

стача досвіду використання критичного мислення призводить до того, що людина втрачає здатність до цілісного розуміння інформації навколишнього світу, а сприймає її лише у спрощеному вигляді.

Цьому сприяють засоби комунікації, які постійно розширюються, насаджують свою точку зору і породжують запит на відповіді у готовому вигляді. Отже, якщо ми хочемо жити у суспільстві успішних і творчих людей, здатних аналізувати інформацію та виробляти власну траєкторію розвитку, необхідно змінювати підходи до освіти на усіх етапах становлення особистості.

У навчальних закладах різних рівнів повинен відбутися перехід від механічного запам'ятовування інформації до її критичного осмислення. Щоб ця зміна відбулася педагогам варто розглядати нові концепції навчання які пов'язуватимуть набуття знань із критичним його осмисленням.

Переорієнтація дошкільної та початкової освіти на компетентнісний розвиток вимагає від педагога не тільки дидактичних знань, але й сформованих механізмів щодо критичного осмислення і варіативного застосування змісту, форм і методів з урахуванням інтересів та здібностей дітей. Отже, на перше місце у професійній підготовці педагогів постає завдання формування у них критичного мислення та здатності вирішувати проблеми як складових професійної компетентності. Зазначені навички визначені одними з найактуальніших для майбутніх фахівців 2020 року на Всесвітньому економічному форумі у Давосі (2016 р.). Це, в свою чергу, спонукає до ретельної розробки адекватних технологій підготовки майбутнього педагога у вищих навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих завдань вищого навчального закладу, як зазначено в Законі України «Про вищу освіту» (ст. 26), є формування особистості, яка вміє вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Поряд з тим, у педагогічній теорії не достатньо розроблено адекватних моделей і технологій, які спрямовані на формування критичного мислення та здатності вирішувати проблеми як складової професійної компетентності майбутніх педагогів. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглядалися науковцями у контексті вдосконалення професійної підготовки фахівців: підвищення якості вищої освіти шляхом її технологізації (В. Беспалько, В. Гузєєв, М. Кларін, О. Пехота, Г. Селевко, А. Сластьонін та ін.); формування компетентності майбутнього педагога як структурний компонент формування особистості спеціаліста-професіонала (С. Бондар, О. Пошетун, С. Сисоєва, М. Чошинов та ін.).

Принципи та закономірності функціонування критичного мислення в контексті загальних розумових здібностей розглядали В. Біблер, А. Брушлинський, І. Ільєсов, З. Калмикова, І. Лернер, О. Матюшкін, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін. Різні аспекти формування критичного мислення відображені і у працях як зарубіжних (Дж Стіл, К. Мередіт, Р. Поль, Ч. Темпл, Д. Халперн [3; 4]) так і вітчизняних науковців (С. Терно, А. Тягло [5; 6]).

Метою статті є розкриття технологій що сприяють формуванню навичок критичного мислення і здатності вирішувати проблеми у майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що притаманна нашому часу динаміка технологічного і

соціального прогресу вимагає від фахівців умінь швидко адаптуватися, змінюватися і вдосконалюватися на основі самостійного осмислення набутих знань, знаходити шляхи розв'язання професійних і соціальних завдань у будь-яких нестандартних ситуаціях.

Зважаючи на актуальність досліджуваного поняття, звернемось до термінологічного аналізу. У Вікіпедії знаходимо наступне визначення: «критичне мислення – (дав.-гр. «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення». Зарубіжні вчені (К. Мередіт, М. Ліпмен) розглядають критичне мислення як здатність аналізувати точки зору учасників навчального процесу, висувати та захищати власну точку зору стосовно певної проблеми [4, с. 32]. А. Тягло, автор монографії у якій обґрунтовано доцільність введення критичного мислення як навчальної дисципліни, зазначає, що «сильним критичним мисленням називають спроможність піддати критиці ще й власне мислення й наявність для цього достатньої волі. Вільна і конструктивна самокритика здатна удосконалити вирішення проблеми, сприяти досягненню успіху і розвитку людини загалом» [6, с. 192].

Отже, як зазначено у посібнику «Загальна психологія», критичність мислення виявляється у здатності суб'єкта пізнавальної діяльності не потрапляти під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факти, виявляти цінне та помилкове в них [1]. Людина з критичним розумом вимогливо оцінює власні думки, ретельно перевіряє рішення, зважає всі «за» і «проти», виявляючи тим самим самокритичне ставлення до власних дій.

Вивчивши авторитетні думки науковців щодо трактування поняття «критичне мислення», доходимо висновку, що це процес аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки достовірності (цінності) інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, знаходити причини і альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати до проблем і приймати зважені рішення.

Отже, у студентів педагогічних спеціальностей необхідно формувати ряд якостей, умінь і здатностей які в сукупності допоможуть розвинути критичне мислення:

- свободу та самостійність (здатність висловити ідею незалежно від інших);
- уміння критично опрацьовувати різноманітну інформацію, де остання є відправною, а не кінцевою точкою розвитку для вироблення власної зваженої думки;
- визначати важливі питання та проблеми, які потрібно вирішити;
- знаходити власне вирішення проблеми, використовувати переконливу аргументацію і підкріплювати її розумними доказами, брати на себе відповідальність;
- ділитися власними думками з іншими, обговорювати, сперечатися, поглиблювати, або змінювати під ґрунтовними аргументами опонентів, свою позицію.

Таким чином, щоб формувати у студентів критичне мислення та здатність вирішувати проблеми, заняття у вищому навчальному закладі повинні відповідати наступним вимогам. А саме: співпраця та педагогічна взаємодія викладача і студентів; організація навчального процесу на різних рівнях складності, що дає змогу кожному повністю реалізувати потенційні можливості, інтереси, нахили та здібності; конструювання навчальної діяльності, яка дозволяє розкрити суб'єктивний досвід студентів щодо вирішення життєвих ситуацій; стимулювання до критичного аналізу отриманої інформації. Також, на нашу думку, сприятиме й використання проблемних запитань і завдань, що спонукають студента до реалізації творчого потенціалу, розвитку вмінь обирати відповідні до ситуації методи і прийоми вирішення проблем; побудові гіпотез і перевірки їх у діалозі з опонентами.

Для забезпечення окреслених вимог до занять у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів нами визначено найбільш ефективні форми навчання, а саме:

- лекції (проблемні), які спонукають студентів до пошуку вирішення проблемних ситуацій та лекції-візуалізації, що забезпечують ефективність сприймання навчальної інформації завдяки сучасним інформаційним технологіям;

- семінари-дискусії й семінари-розв'язування задач, що сприяють розвитку пізнавальної активності, творчості, уміння висловлювати й аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню навчальної інформації;

- практичні заняття частково-пошукового характеру, під час яких закріплюються теоретичні знання, формуються практичні вміння знаходити оптимальні шляхи вирішення педагогічних ситуацій (особливо ефективною при цьому є робота в парах, групах);

- самостійна навчально-пізнавальна робота яка сприяє формуванню самостійності, ініціативності, творчості, дисциплінованості та критичності у доборі й опрацюванні необхідної інформації.

Обов'язковою умовою підготовки майбутніх педагогів постає застосування таких форм, методів і засобів роботи, які сприяють формуванню активної позиції в оволодінні і використанні в майбутній професійній діяльності сучасних освітніх технологій. У свою чергу це передбачає розвиток таких особистісних якостей, як: рішучість, цілеспрямованість, загострене почуття нового та передового, потяг до самовдосконалення і творчого пошуку, до використання прогресивних форм та методів навчання, найновіших наукових і технічних розробок, тобто йдеться про розвиток у педагога нового типу мислення, яке характеризується високим ступенем динамізму, відкритістю до інновацій.

Розвиток критичного мислення та здатність вирішувати проблеми ефективно розвиваються під час застосування інтерактивних та ігрових технологій навчання. Вони дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання можливих утруднень [2]. Шляхом накопичення знань, аналізу інформації, зіставлення альтернативних поглядів і використання можливостей колективного обговорення, у

студентів розвиваються уміння формулювати вірогідні судження для окреслення, аналізу та вирішення проблем.

Навчання на основі дебатов і дискусій, побудованих як цілеспрямований і зацікавлений обмін ідеями, вчить студентів з'ясовувати причинно-наслідкові зв'язки, приймати комплексні рішення, аргументувати і відстоювати власні погляди і позиції. Наведемо приклад використання інтерактивних технологій, а саме «Інтерактивна система запису», «Дерево припущень» та «Зигзаг» на заняттях під час вивчення дисципліни «Технології індивідуального розвитку дітей» зі студентами третього курсу напрямів підготовки «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта».

Теоретичні питання з теми: «Врахування індивідуальних відмінностей дитини в освітньому процесі ДНЗ, ЗНЗ» розглядаємо на лекції з використанням інтерактивної системи запису. Студенти слухають повідомлення викладача і фіксують у відповідних таблицях слова, словосполучення, речення відповідно до позначок: «+» – я це знав; «-» – я це не знав, або думав інакше; «?» – це мене здивувало; «!» – я хотів би дізнатися про це детальніше. У результаті слухання лекції студенти оформлюють таблицю із власними записами:

«+»	«-»	«?»	«!»
Я знав: ...	Я не знав: ...	Мене здивувало: ...	Хочу більше дізнатися: ...

У кінці лекції та на практичному занятті проводимо обговорення думок кожного. Студенти висловлюють своє бачення проблеми, наводять шляхи вирішення та аргументують твердження. Прислухаються до порад, рекомендацій інших.

Обговорення проблеми врахування індивідуальних відмінностей дітей на заняттях у навчальних закладах продовжуємо за допомогою «Дерева припущень». Для роботи використовуємо звичайну дошку, або фліпчарт. Студенти визначають центральну проблему, наприклад «Як індивідуалізувати освітній процес ДНЗ, ЗНЗ?» (що символізує стовбур дерева); висувують припущення – які умови сприятимуть вирішенню поставленої проблеми (всі припущення фіксуються на аркуші у вигляді гілок з написами «я думаю, що...» або «можливо ...»; кожен зі студентів наводить аргументи на користь того чи іншого припущення (фіксується у вигляді листочків із написами «це можливо, тому що...», або «це не можливо, тому що...»). У результаті спільного обговорення та оцінювання наведених аргументів кожен студент виробляє власну траєкторію майбутньої професійної діяльності. Цікаво, що вони різні, індивідуальні хоча й народжені у спільній діяльності. Це означає що студенти навчаються критично осмислювати отриману інформацію, піддають критиці власні судження і судження інших.

Для закріплення вивченого матеріалу з теми застосовуємо технологію «Зигзаг». Для цього студентів розподіляємо на групи (4-5 осіб), кожній команді ставиться завдання – створи-

ти для педагогів (вихователів або вчителів початкової школи) методичні рекомендації щодо врахування індивідуальних відмінностей дітей в освітньому процесі у вигляді буклету. Кожна команда визначає опірні слова, ключові ідеї, які приймаються на колективному обговоренні всієї групи. З кожної команди відряджається один представник (експерт) для вироблення критерій оцінювання буклету. Після створення яких «експерт» повертається до своєї команди і дає рекомендації щодо покращення буклету. Після виконання завдань команди презентують свої роботи, аргументуючи чому саме вони заслуговують на найвищу оцінку.

Досить ефективним засобом розвитку критичного мислення студентів є ігри, розроблені з використанням інформаційних технологій. Виконуючи навчальні завдання в ігровій формі (веб-квести, навчальні комп'ютерні ігри, кросворди, ребуси тощо), студенти засвоюють операції виокремлення з гри ігрової цілі, структури та навчаються застосовувати їх у навчальному контексті. Також ігри розвивають здатність до самооцінювання способів власного мислення, допомагають усвідомлювати його переваги та недоліки, сприяють виробленню умінь перевіряти та корегувати власну траєкторію навчання. Цікавим творчим завданням для студентів може бути колективна розробка веб-сайту, або блогу де розміщено власні дидактичні ігри і вправи для дітей з різних розділів програми.

Уміння критично сприймати різноманітну інформацію, аналізувати та висловлювати власні судження з приводу прочитаного, розвиваються у студентів і під час виконання завдань самостійної роботи. Наведемо приклад завдань самостійної роботи з теми, яку попередньо розкривали у даній статті.

Студентам пропонується опрацювати літературні джерела з проблеми індивідуалізації освітнього середовища ДНЗ, ЗНЗ (список запропонованих джерел може коригуватися студентом самостійно) та дати відповіді на запитання опитувальника «Мої враження від прочитаного», який містить наступні позиції:

- Прізвища вчених, висловлення яких розглядалися...
- Прочитане допомогло мені зрозуміти...

– Я згоден (не згоден) з авторами в наступному...

– У мене виникли такі запитання...

– Я зробив (ла) такі висновки...

У результаті виконання зазначеної самостійної роботи студент демонструє: здатність критичного осмислення навчальної інформації, що полягає у виокремленні ключових тез, думок авторів; уміння розставляти акценти на значущих для себе твердженнях, аргументувати власні висновки та судження.

Для виконання групової самостійної роботи щодо підготовки рекламного виступу (ролику) про технологію індивідуального розвитку дитини, студентам (група 3-4 особи) необхідно обрати технологію, критично осмисливши її переваги і недоліки застосування у роботі з дітьми, переконати інших у її ефективності. Під час презентації своїх напрацювань студенти мають змогу аргументувати свій вибір, проаналізувати доведення інших і утвердитися у своєму виборі, або змінити його. Від так майбутні педагоги опановують уміннями критичного осмислення навчальної інформації та виробляти власну стратегію щодо вирішення освітніх завдань майбутньої професійної діяльності.

Висновки і перспективи. Отже, вказані вище технології розвитку критичного мислення, які використовуються під час опанування студентами дисципліни «Технології індивідуального розвитку дітей», дозволяють досягти поставлених цілей. А саме: сприяють розвитку у них критичного осмислення потоків інформації яка не завоюється у готовому вигляді а дає поштовх для подальшого її опрацювання; виробляють здатність висловлювати та відстоювати (толерантно по відношенню до думок інших) власну думку, вирішувати проблеми, співпрацювати у групі, вибудовувати конструктивні взаєностосунки з іншими людьми.

Таким чином, у статті розкрито як за допомогою різних інтерактивних технологій можливо сприяти розвитку критичного мислення у майбутніх педагогів під час навчання у вищому навчальному закладі. У подальшому планується висвітлення проблеми розроблення критеріїв та методики вивчення сформованості критичного мислення у студентів педагогічних спеціальностей.

Список літератури:

1. Максименко С.Д. Загальна психологія : Навч.посібник / С.Д. Максименко, В.О. Соловієнко. – Київ : МАУП, 2000. – 256 с.
2. Поль Р. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире / Ричард Поль / Под ред. А. Бинкер. – Центр критического размышления и морального критического анализа Государственного Университета «Sonoma State Univ», 1990. – 74 с.
3. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За заг. ред. О.І. Пометун. – Київ : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
4. Темпл Ч. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» (Підготовлено для розвитку критичного мислення) : Посібник I-IV / Чарльз Темпл, Джинні Стіл, Курт Мередіт. – Науково-методичний Центр розвитку критичного та образного мислення : Інтеллект, 1998. – 32 с.
5. Терно С. Методика розвитку критичного мислення: досвід експериментального дослідження / С. Терно // Історія в школах України. – 2007. – № 9-10. – С. 3-11.
6. Тягло О.В. Критичне мислення: [навч. посібник] / О.В. Тягло. – Харків : Основа, 2008. – 192 с.

Куземко Л.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И СПОСОБНОСТИ РЕШАТЬ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема формирования у студентов педагогических специальностей критического мышления и способности решать проблемы как важную составляющую профессиональной компетентности. Осуществлен терминологический анализ понятия «критическое мышление». Определены качества и умения которые необходимо развивать у студентов для выработки у них критического мышления. Приведены примеры технологий формирования критического мышления в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов. Представлены практические задания и задания для самостоятельной работы которые способствуют выработке собственной стратегии инновационной профессиональной деятельности у будущих педагогов.

Ключевые слова: критическое мышление; способность решать проблемы, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, педагогические технологии.

Kuzemko L.V.

Borys Grinchenko Kyiv University

THE PROBLEM OF FORMATION OF CRITICAL THINKING AND PROBLEM-SOLVING ABILITY OF FUTURE TEACHING STAFF

Summary

In this article reviewed formation problem of students of pedagogical specialty critical thinking and ability to solve problems as an important component of professional competence. Implemented terminological «critical thinking» analysis of concept, outlined necessary qualities and skills that are necessary for students to develop in them critical thinking. Shown examples of technologies of critical thinking formation in process of professional training of future educators. Presents practical tasks and tasks for independent work that orient future teachers to develop their own innovative profession strategies.

Keywords: critical thinking, ability to solve problems, professional competence, professional training, pedagogical technologies.